

«FRAMVEKSTEN AV DEN ORGANISERTE ARBEIDERBEVEGELSEN I SEL»

INNLEDENDE ORD:

- ⑩ **Ord om tittelen på foredraget (AVGRENSINGA: Sel)**

- ⑩ **Innsamling av materialet: puslespill (aviser, fagblader, ufullstendige protokoller sentralt, intervjuer, leksika, ...)**

- ⑩ **Lokale fagforenings- og partiprotokoller forsvant under siste krig**

- ⑩ **Disposisjonen i foredraget:**
 - 1 Oversikt over framveksten av den organiserte arbeiderbevegelsen i Sel (mer summarisk)**
 - 2 Hva kjempa arbeiderne for? (lokalt og nasjonalt/internasjonalt, del av en større framvoksende bevegelse)**
 - 3 Forsøk på å forstå den organiserte arbeiderbevegelsen framvekst i Sel**
 - 4 Har fagforeningene utspilt sin roll?**

Del 1: En oversikt over framveksten av den organiserte arbeiderbevegelsen i Sel

Fem fagligpolitiske ORGANISASJONSRAMSTØT i Sel – en kort oversikt:

- A: Ca 1850, Thranittene**
- B: 1895 - 1896, Slusken 1**
- C: 1910 -1912, Slusken 2**
- D: 1917 - 1921, Skifer- og klæberarbeiderne trer fram**
- E: 1929 - Gjennombruddet**

HUSMENNENE organiserer seg:

1: Det første forsøket

Tranebevegelsen, ca 1850:

- I 1851 var det 2 (ev. 3) foreninger i Vågå med anneksene Heidal og Sel (2 foreninger):
- * *Hedalen Arbeiderforening*, nevnt i 1851, ca 90 medlemmer, malersvenn og formann: N. Hansen.
- * **Zells Annex** (kom ikke i virke pga. manglende styre) og
- * **Zells og Quams Annexer**, 20 medlemmer, stifta av formann i Kolloen Arbeiderforening.
- * Yrke: husmenn (i klart flertall), gårdbrukere, inderster og medlemmer uten tittel)
- * Ingen av foreningene var revolusjonære i handling, i følge lensmannen, men demonstrasjoner kunne bli nødvendige...

- **Thranittene i Sel, del av en større bevegelse:**
- **Utgangspunktet lå i 1848-revolusjonen på kontinentet (bl.a. Frankrike, Østerrike/Ungarn, Tyskland...)**
- **Krav om: stemmerett for ALLE menn, bedre sosiale og økonomiske kår for de fattige**
- **Thranebevegelsen virkeår var fra 1848 til 1852**
- ***God grobunn for organisasjonen: En fattig og utbyttet befolkning***
 - * **1845: 87 % av befolkninga bodde på landet. Her fant en:**
 - * **78.000 gårdeiere – disse hadde i hus:**
 - * **60.000 bosittende jordarbeidere**
 - * **146.000 tjenestefolk**
 - * **47.000 dagarbeidere**
 - * **og ca 39.000 hadde «fattigunderstøttelse»**
- **Thranebevegelsen meisla ut følgende krav til myndigheten/kongen:**
 - 1. avskaffe beskyttelsestolen (særlig korntollen)**
 - 2. full handelsfrihet**
 - 3. bedre kår for husmennene (fastsatt maksimal arbeidsplikt og**

- statshjelp til kjøp av jord)
4. kontroll med brennevinshandelen
 5. bedre folkeskoler
 6. alminnelig stemmerett
 7. alminnelig verneplikt...

På landsmøtet i 1850 ble det også diskutert: eiendommens innskrenkning (vedtatt, men gjennom reformer), alderstrygd...

Myndighetene avviste krava og satte politiet inn mot thranittene.

Livssituasjonen i Sel/Vaage Prestegjeld. *Glimt i tida fra ca 1830 til 1900...*

- * **hungersnød og fattigdom rammer tidvis bygdene i Gudbrandsdalen. Mange døde... flere led mye**
- * **i perioden 1835 til 1837 kunne det komme opp til 60 tiggere til prestegården i Vågå, pr dag...**
- * **mange fattige husmenn og gårdbrukere måtte ty til «mose og barkebrød». Særlig mange i Sel, melder amtmannen i sin beretning**
- * **husmennene var nærmest rettsløse overfor gårdeieren... (jf. De mange «sedvanekontraktene», «den sterkestes rett»**
- * **mange sultne barn på skolen... (les intervju med lærer Anne Stampen om fattigdommen i bygda rundt 1900, s. 79**
- * **skammen og nedverdigheten av å sulte, og nødvendigheten av å måtte tigge...**
- * **legdordninga, auksjon i Sel, mellom 1908 til 1916 var tallet på auksjoner på 11 til 12 personer (forbudt etter 1900)**
- * **«oppaling» registret så sendt som rundt 1900 i Sel**

Thrane, og senere fagforeningsframstøta, var med å sette ord på hva mange følte og opplevde i hverdagen. Og det ble vist en vei gjennom ORGANISASJONEN.

HAMSKIFTET

Et kort historisk blikk fra 1850, og framover:

- ⑩ industrialiseringa grip om seg (nye arbeidsplasser etableres)
- ⑩ infrastrukturen utvikles
- ⑩ flytting fra land til by
- ⑩ primærnæringene mekaniseres (mindre behov for arbeidskraft)
- ⑩ stor fattigdom og store KLASSEFORSKJELLER
- ⑩ utvandring
- ⑩ arbeiderne organiserer seg
- ⑩ allmenn stemmerett
- Kampen om bedre livsvilkår i hverdagen...

DE TRE HJØRNESTEINENE I ARBEIDERBEVEGELSEN (FAGORGANISASJONEN, PARTIET, og KOOPERASJONEN)

Dynamikken i utviklinga av arbeiderbevegelse (NASJONALT OG LOKALT):

- fagorganiserte er selve grunnstammen i arbeiderbevegelsen
- fagorganiserte er pådrivere for å få danna et arbeiderparti,
- fagorganiserte og partimedlemmer er pådrivere for å få danna kooperasjonen (gjelder historisk: både nasjonalt og lokalt))

JERNBANEARBEIDERNE TREKKER STÅLET:

2: Det andre framstøtet:

* **Slusken I, ca 1895 – 1896:**

4 arbeiderforeninger, alle langs jernbanelinja Hamar – Sel, alle tilslutta Arbeiderpartiet

- Grunnleggerne: jernbanearbeiderne ved Hamar – Sel – banen

3 landarbeiderforeninger i Nordre Gudbrandsdalen:

* *Nordre Frons Arbeiderforening*

* *Sell socialdemokratiske forening*

* *Garmo demokratiske forening*

- Grunnleggerne var jernbanearbeiderne ved Lillehammer-Sell-banen. Organisator Carl Jeppesen, formann i Arbeiderpartiet
- Ingen andre i Oppland

– 66 på landsbasis

3: Det tredje framstøtet:

* **Slusken II, ca 1910 – 1912:**

3 arbeiderforeninger:

* **Otta jernbaneforening**

* **Sel Jernbaneforening**

* **Rosten jernbaneforening**

* mislykka framstøt overfor anleggsarbeiderne på Selsmyrene, 1910

4: Det fjerde:

SKIFER- OG KLÆBERARBEIDERNE viser samhold og styrke

* Lokalt vellykka framstøt på Otta, **1917 - 1921** (Den første verdenskrigen):

* **Otta klæber- og skiferstenarbeiderforening**, stifta 1917, tilslutta Norsk Arbeidsmannsforbund, avdeling 104.

5: Og det femte,

GJENNOMBRUDDET i bruddene

* **Sell Stenindustriarbeiderforening**, stifta 1929. Med underavdeling på Båtstad, Lalm. Formann: Kristen Øiberg

* **Grøndalens arbeiderforening**, stifta 1929. Formann: Johannes Tamburstuen

* **Otta Skiferarbeiderforening**, stifta 1930. Formann: Petter Stubberud

* **Pillarguri skiferstenarbeiderforening**, stifta 1930. Formann: Iver Rønningen

** **Gudbrandsdalens faglige samorganisasjon**, stifta 1930

** **Fellesutvalg på Otta** (avgrensa avdeling under Samorg-et).
Formann: Johannes Tamburstuen

PARTIET

Stortingvalget i 1912.

Olav Kringen, på førsteplass på stortingslista for Arbeiderpartiet, Nord-Gudbrandsdal krets (enmannskretser). Nådde ikke opp.

Arbeiderpartiet legger en slings rundt Sel:

* Ved kommunevalget i 1919 fikk Arbeiderpartiet

i Sel, 4 mandater på sin **liste** (i 1922: 4)

* Arthur Janson, Lars Leiren, Ole teigen og Johan Dahlby, plass i formannskapet

* **Sell arbeiderlag** ble stifta i 1920. Formann: Ole Olsen

* **Kommunistene** overtar laget i Sel i 1923 (20 stemmer for, 7 mot)

* **Arbeiderpartitilhengerne reorganiserer partilaget** i 1924

* **Samlingsliste** ved kommunevalget i 1925, bestående av Arbeiderpartiet og Kommunistene (Samplingslista fikk 8 av 16 mandater (Ap: 6 og K: 2). Ordfører: Arthur janson

* Siden kommunevalget i 1928 har Ap ALENE hatt flertall i Sel kommunestyre

* **Nord-Sell arbeiderforening**, 1926

* **Sell herredsparti**, stifta 1928

* **Otta arbeiderlags kvinneforening**, stifta 08.03.1930. Formann: fru Margrethe hagen

* **Nord-Sel AUL**, stifta 1932. Formann: Ola J. Moen

* **Otta AUL**, stifta 1935. Formann: Ivar I. Rusten

COOPERASJONEN

Ⓣ **Otta kooperative handelslag** ble stifta i 1919. Formann i interimsstyret: Ragnvald Jevne

Del 2: Hva kjempa arbeiderne for (tidsbilder)?

Fagforeningene på Otta:

- **1895 – 1896:**
- **Å være en del av en større framvoksende arbeiderbevegelse:**

IDENTITET, ORGANISASJON og KAMPMORAL

- * **ny identitet: gjennom identifiseringsprosesser, konfrotasjoner, og agitasjoner**
- * **gjennom ideologi, samhold og «brodd»**
- * **arbeiderforeningene og landarbeiderforeningene (YTRE HJELP: partiformann i Arbeiderpartiet Carl Jeppesen stifter)**
- * **1. mai-demonstrasjoner (internasjonal kamp- og markeringsdag)**
 - * **(Les beretning fra toget, s. 88, og Olav Strøms agitasjonstale (fagforeningsleder og pioner): Om 8 timers dagen og arbeidernes organisasjon, (500 masjerte, 1000 på festen om kvelden («Klevestad skydsstasjon» i Fron), s. 88**

Men jorda var tungbløyd: Les:

- * **pp's begeistrede innlegg i Sosial-demokraten, s. 89**
- * **Olav Kringen i samme avis i 1900, s. 89 og 90**

1910 -1912

- **fagforeningsarbeidet – antatt (spekulasjon) ideologiske drypp/påtrekning om verdien av fagforeningsarbeidet**
- **Johan Dalby kommer til bygda**

1917 – 1921 (1. verdenskrig)

- **(eldste fagforening i Sell er jernbanearbeidernes-/funksjonærenes foreninger og Sell lærelag (1908))**
- **fagforeninga Otta klæber- og skifferstenarbeiderforening, avdeling 401, tilslutta Norsk Arbeidsmannsforbund, stifta i 1917**
- **lokalt initiert**

- **3 større vellykka streiker (1919 (en måned), 1920 (2 måneder) og 1921 (4 måneder, tilspisset, streikebrytere fra Voss, returnerte pga. dårlige arbeidsbetingelser)**
 - * høyere timelønn
 - * rett til ferie
 - * nedsatt arbeidstid pr. uke
 - * beslutter i 1920 – enstemmig – å «yde» en ekstrakontingent svarende til 10 øre pr aktive medlem pr uke som frivillig bidrag til «Gudbrandsdalens Social-Demokrat»

1929 - markerer gjennombrudd og et «ras» av dannelser av fagforeninger i bergene rundt Otta og i Ottadalen.

- **Sell Kleberarbeiderforening blir stifta i 1929**
 - * 54 medlemmer fra start
 - * etter en måned var medlemsstokke 150 mann
 - * overenskomst oppretta mellom foreninga og Østlandske Steneksport og AS Norsk Klæber- og Skifferforretning
 - * fikk lønnsplåsar på 5 øre timen (40 øre pr dag)
Les kommentar til avtalen og konsekvensene i Dagningen, 20. august 1929, s. 91
- **Grandalen Stenarbeiderforening blir også stifta i 1929**
 - * «Foreninga første oppgave blir nu å få gjennomført en fastsatt avlønningdag hver 14. dag»
 - * tariffavtale opprettes kort tid etter
- **Otta skiferarbeiderforening stiftes i 1930**
 - * ved årskiftet har de 28 medlemmer
 - * streik fra 1. april til 9. august
 - * overenskomst inngåes
 - * timelønnsatsen økes med 25 øre til 75 øre
 - * ordnede brakkeforhold mm

OVERORDNA FAGLIGPOLITISKE STRUKTURER BEGYNNER

Å TA FORM

- **Faglige samorganisasjoner ble vedtatt oppretta i 1923 av Fagkongressen (AFL/ senere LO)**
 - * **Gudbrandsdalens faglige samorganisasjon ble dannet i 1930**
 - * **«Samorgen» bisto de streikende arbeiderne på Otta samme år**
- **Fellesutvalget for Otta, underavdeling av «Gudbrandsdalens faglige» ble stiftet i 1931**
 - * **formålet var å «optrekke en riktig enhetlig linje» overfor arbeidskjøperne blant de ulike fagforeningene**
 - * **også diskutert var «tariffen» (en fagligpolitisk kampsak gjennom mange år og som begynner å få fotfeste (store betydning for utviklinga av velferdssamfunnet)) og**
 - * **de tidvise pågående konfliktene i bruddene**
 - * **situasjonen til kooperativen på Otta, og**
 - * **om avvikling av et faglig-kooperativt stevne på Otta**
- **Otta faglige fellesutvalg dannes i 1936**
 - * **underavdeling av «Gudbrandsdalens faglige»**
 - * **skal dekke HELE Nord-Gudbrandsdal**
 - * **bl.a. vil utvalget jobbe for at hotellbetjeninga i Sel organiserer seg**

PARTIENE

- **Arbeiderpartiet ble stiftet på Otta i 1920. Martin Tranmæl deltok. Formann: Ole Olsen**
 - * **arbeidsfolket i Sel hadde fått et nytt talerør inn i kommunepolitikken**
 - * **og mulighet til å forme partiets program og strategi sentralt**
 - * **På Gudbrandsdalens Arbeiderparti, 1. og 2. desember 1923, ble det vedtatt (20 mot 7 stemmer) å knytte seg til «det kommunistiske partiet»**
 - * **bitter strid om spørsmålet om Den kommunistiske internasjonale**

- * mindretallet stifta umiddelbart en ny organisasjon.
- * Sell arbeiderlag gikk til kommunistene
- * Begge grupperingene brukte navnet:
Gudbrandsdalens Arbeiderparti
- * les arbeiderpartikjempen Johan Dalby refleksjoner om bruddet i Gudbrandsdalens Arbeiderparti, s. 95
- * Martin Tranmel var igjen med å danne Arbeiderpartiet i Sel, 29. mars 1924
- * både arbeiderparti- og kommunistene i Sel *samarbeida* i tida etter bruddet:
 - * sammensatt 1. maikomite i 1924. Her holdt Dalby tale og grunnga sitt syn om: Centralisasjon» og «Dentralisasjon» samt religionsparolen
 - * felleliste i valget i 1925
 - * lista fikk flertall i kommunestyret (Ap: 6, NKP: 2). Ordfører: Arthur Janson (Ap)
- * fra 1928 har Ap hatt flertallet i kommunestyret
- * Arbeiderpartiet bygger ut sin organisasjon i Sel fra 1926 (se over).

KOPPERASJONEN

- Otta kooperative handelslag ble stifta på Otta, 18.05.1919
- med i det første styret fant en sentrale fagforeningsledere og kommende partitillitsvalgte (Janson, Dalby, Leiren...)

.....

3: FORSØK PÅ Å FORSTÅ DEN ORGANISERTE ARBEIDERBEVEGELSEN I SEL

- Samfunnsendringer (produksjon og individualisering)
- Fordeling av merverdien og spørsmålet av eiendomsretten til produksjonemidlene
- Klassekamp (midler: fagforeninger, parti og kooperasjonen)
- Ideologisk kamp (om vår habitus/vår tenkesett)
- Reformisme eller revolusjon

4: VEIEN VIDERE

- **Er spørsmålet om fordeling av merverdien løst (30/30/30)?**
- **Er konsentrasjonen av kapitalen på færre hender en velsignelse?**
- **Har den sterke sentraliseringsprosessen av kapitalen noe å si for hvem som skal jobbe og fordele merverdien?**
- **Er privat eiendomsrett forenlig med utvikling av produksjonsmidlene**
- **Har fagforeningene utspilt sin rolle?**
- **Tariffavtaler vs. Individuelle arbeidsavtaler?**
- **På hvilken måte kan en se for seg 2/3-samfunnet (med en sammensatt middelklasse) fordele godene? Eller er de et redskap for kapitaleierne?**
- **Hvilket skritt tar du?¹**